

Универзитет у Београду Филолошки факултет

DOI 10.5937/kultura1650026F
УДК 821.111.09-31 Мекол Смит А.

оригиналан научни рад

ЛАЖ, ПРЕВАРА, ФИЛОЗОФИЈА МОРАЛА И НАРАТИВНА МРЕЖА МАЛИХ РАДОСТИ СУБОТЕ АЛЕКСАНДРА МЕКОЛ СМИТА

Сажетак: У раду се кроз призму критичке социолингвистичке анализе и уз примену методолошког поступка наративне мреже приступа релативизираним тумачењу наратива детективског романа *Мале радости суботе* Александра Мекол Смита. Централна тема романа, академска лаж и превара, као и опроштај и покајање, посматрају се и тумаче у кључу теоријско-методолошког оквира који постулира да се ни овај, као ни било који други текст не могу посматрати у изолацији, у друштвеном вакууму, већ да се дубински једино могу разумети уколико роман представимо као само један од чворова у наративној мрежи коју чине читав низ друштвено-историјски фактора, пратећи текстови (интервјуи са аутором, пропагандне поруке, итд.), ставови и тумачења различитих врста читалачке публике, као и сам чин читања који нас упућује на релативизацију значења садржаја и директивне снаге моралне поруке, те отвара простор за комплексну, вишеслојну интерпретацију целокупног ткива текста романа.

Кључне речи: *филозофија морала, лаж, опроштај, Мале радости суботе, Александар Мекол Смит, наративна мрежа, критичка социолингвистика*

Лаж је contra naturam. Александар Мекол Смит¹

Увод

При промишљању теме лажи која представља окосницу овог броја часописа *Култура*, прва асоцијација ми је било изненађење са којим сам прочитала критику једног од романа о Изабел Далхауси, филозофкиње морала, становнице Единбурга и главне јунакиње једне од серијала веома популарног и плодног писца Александра Мекол Смита на коју сам случајно наишла у академском часопису посвећеном медицини спорта. Текст уредника овог часописа био је фокусиран на тему романескне обраде лажи и преваре у свету медицине и начина на који, по мишљењу аутора², овај роман представља својеврсну апологију кршења лекарске етике која може довести до трагичних последица. Стога сам одлучила да се у овом тексту позабавим горе поменути романо, наслова *Мале радости суботе*, и његовој анализи приступним из перспективе критичке социолингвистике и наративних мрежа³.

Основно истраживачко питање ове анализе јесте да ли идеализовано представљање зла и покајања у свету фикција Александра Мекол Смита можемо боље да разумемо и протумачимо уколико у обзир узмемо свеукупност деловања различитих индивидуалних и колективних фактора у процесу творбе и читања наратива који су га учинили светски познатим у последњих пар деценија? Односно, да ли концепт наративне мреже нуди једну врсту прецизније и боље утемељене контекстуализације која би нашој (или било којој групацији читатељки и читалаца ван социо-културног контекста који је одређени наратив изнедрио) понудила довољно простора за сопствену интерпретацију и развој критичког става према претпостављеној директивној снази културног модела⁴ који одређени наратив, у овом случају текст романа, нуди. Наративу прилазим као „механизму за организацију и

-
- 1 Mekol Smit, A. (2011) *Male radosti subote*, Beograd: Samizdat B92, str. 131.
 - 2 Reider, B. (2010) Fabrication, falsification et al., *The Americal Journal of Sports Medicine* No. 38.
 - 3 Gimenez, J. (2010) *Narrative analysis in linguistic research*, Research Methods in Linguistics, London, UK: Continuum.
 - 4 Директивна снага културног модела је термин позајмљен из когнитивне антропологије и односи се на потребу или обавезу да се на основу друштвено дефинисаног и дискурзивно конструисаног знања живи и ради на начин који нам обезбеђује прихватање у културним заједницама у којима живимо (Filipović, J. (2009) Моћ речи: ogledi iz kritičke sociolingvistikе, Beograd: Zadužbina Andrejević, str. 115).
-

генерисање друштвених значења”^{5,6} са циљем да кроз једну специфичну врсту анализе понудим свеукупнију, холистичку слику међусобних веза значења у тексту и контекста, како ауторског, тако и читалачког који, претпоставка је когнитивне социолингвистике и антропологије, представља један од механизма за формирање и утврђивање когнитивних шема које утичу на начине на које деламо и разумемо делање других у свету у коме живимо. Роман, у најширем смислу схваћен као наратив, само је један од сегмената наративне мреже чије нам разоткривање помаже да разумемо интеракцију локалних и глобалних, личних и колективних функција дискурса, односно наратива, друштвених значења и образаца у комплексној интертекстуалној структури која се производи на различитим нивоима спознаје⁷.

Александар Мекол Смит и детективски роман

Александар Мекол Смит спада у ону групу романописаца у чијим се детективским романима, веома специфичног формата и садржаја, „наративни чин претвара у филозофско промишљање”^{8,9}. Доминација филозофских тема, питања добра и зла, увођење филозофије морала као окоснице тематских одабира у текстовима овог аутора свакако су у директној корелацији са животним контекстом Александра Мекол Смита. Професор емеритус медицинског права и етике са Универзитета у Единбургу практично је читаву професионалну и академску каријеру посветио правним аспектима моралности и етике, првенствено у области медицине¹⁰.

Две серије детективских романа по којима је постао познат широм света, па и у нашој читалачкој средини, за главне јунакиње имају жене, потпуно различите од оних које су се до недавно у различитим историјским периодима појављивале у улогама детективки типа *femme fatale*¹¹ Мадам Рамоцве

5 „Narratives provide one mechanism for organizing and generating social meanings” (сви преводи цитата у тексту: Ј. Ф.)

6 Bearman, P. S. and Stovel, K. (2000) Becoming a Nazi: a model for narrative networks, *Poetics*, No. 27, p. 70.

7 Хименес, Ј. нав. дело, стр. 207.

8 “(The detective story)... that turns narrative action into philosophical speculation”

9 Bennett, J. M. (1983) The Detective Fiction of Poe and Borges, *Comparative Literature* No. 35 (3), p. 263.

10 А. Мекол Смит био је потпредседник Британске комисије за хуману генетику (*Human Genetics Commission of the UK*) и председник уређивачког одбора Британског медицинског часописа за етику (*British Medical Journal of Ethics*).

11 Redmond, R. S. (2014) The femme fatale in „postfeminist” hard-boiled detective fiction: redundant or re-inventing herself? Ph.D. thesis, Massey

(протагонисткиња серијала романа *Прва женска детективска агенција*), снажна, „добро обложена” и физички и психички чврсто утемељена у тле своје родне Боцване, са једне стране, и др Изабел Делхауси, филозофкиња морала и угледна становница Едимбурга (протагонисткиња серијала романа *Недељни филозофски клуб*¹²). Високо морална и академски за то поткована (са докторатом из филозофије морала и главна уредница а потом и власница академског Часописа за примењену етику), ова књижевна јунакиња се кроз читаву серију романа суочава са озбиљним и мање озбиљним кршењем моралних начела и етичког принципа свеукупног људског понашања. Она обитава у свету у коме „је хумор благ, патња се препознаје али не ставља у први план, а напор да чиниш добро је обично награђен” (насловна страна српског превода романа *Несвакидашња лепота облака*, Александар Мекол Смит, Самиздат, Б92, 2015).

Друга специфичност детективских романа Александра Мекол Смита је њихово одступање од основних жанровских карактеристика присуства убистава, крви и оружја, и детектива који делују упркос или паралелно са институцијама система¹³. Мудре и смирене високо моралне жене у овим романима спроводе истраживачке, детективске радње у световима у којима се претпоставља да је срж друштва чиста, а да је злочин, или, у овим случајевима првенствено лаж и превара, аномалија која се може победити и поправити добротом. Усуђујем се да романи Мекол Смита упоредим са онима што Плејн¹⁴ назива „златним добом” кримића, писаним у неким претходним временима, на пример, у доба Агате Кристи, у доба када је идеологија детективске приче била да је „заједница здраво политичко тело, чисто друштво које напада рак злочина. У то недавно оболело друштво улази спасавац, детектив хирург, који може да одстрани рак и обнови телесно здравље”¹⁵. Иако се у романима Мекол Смита смрт и прави злочин појављују само у назнакама и то у мањем броју романа, сви они носе суштаствену поруку да је

University New Zealand.

12 Сви до сада објављени романи из оба серијала преведени су на српски језик у издању издавачке куће Самиздат Б92.

13 Plain, G. (2008) From ‘The Purest Literature We Have’ to ‘A Spirit Grown Corrupt’: Embracing Contamination in Twentieth-Century Crime Fiction. *Critical Survey, Contemporary Fiction* No. 20(1), p. 8.

14 Исто, стр. 6.

15 „(Golden Age fiction, epitomised by the work of writers such as Sayers and Agatha Christie) ... that represented the community as a wholesome body politic, a pure society invaded by the cancer of crime. Into this newly sick world would then come a saviour - the surgeon detective - who can cut out the cancer and restore the body to health.”

већини људских бића инхерентна потреба да сачувају или поврате моралну чистоту уколико су је стицајем околности (углавном оправдавајућих) током живота изгубили.

Недељни филозофски клуб

У једном интервјуу из 2004. године, после објављеног тек првог романа из серијала о коме пишем, Мекол Смит (који је већ тада имао уговор за још три романа из серијала *Недељни филозофски клуб*) за своју јунакињу каже да је она морална филозофкиња, заинтересована за моралне импликације онога што чинимо. Непрестано запитана шта је морално учинити у датом тренутку, она се бави проблемима и мистеријама других људи¹⁶. Мекол Смит кроз своју јунакињу, Изабел Делхоуси, експлицитно износи и сопствено тумачење етичке вредности уметничких, дакле и књижевних, дела: „(...) битно (је) уметничко дело – морална порука која нам помаже да живимо боље, што је, веровала је и сврха уметности”¹⁷.

Из перспективе романескне структуре, сви делови овог серијала (до сада је објављено укупно десет романа¹⁸) опасно се приближавају формулаичности неких других књижевних врста, попут бајки или савремених америчких љубића: главна јунакиња, привлачна, али скромна и у формирању физичког утиска који оставља на особе око себе (стилом облачења и понашања) и у поимању сопствених академских компетенција, Изабел има подршку прелепог и морално потпуно чистог, знатно млађег мушкарца, прво љубавника, потом супруга, који се не слаже са њеном потребом да исправља моралне аномалије света у коме се креће, али јој при томе ипак пружа пуну подршку, уз наративно јасно представљену дубоку емотивну везу која их, крунисана имплицитаном телесном страшћу и отелотворена у љупком сину који расте и сазрева заједно са романима и њиховим протагонистима, заувек повезује. Смештени су у комфорни амбијент Едимбурга, савременог града 21. века, али и даље дубоко повезаног са шкотском традицијом, у кућу у којој се никада не подиже глас, у којој се туга разбија нежностима и музиком (Џејми, Изабелин љубавник/муж¹⁹, је професионални музичар, фаготиста и члан едимбуршке филхармоније, изузетно

16 Mekgwe, P. 2006. “All that is fine in the human condition”: Crafting words, creating Ma-Ramotswa. *Research in African Literature* No. 37(2), p. 178.

17 Mekol, S. A. (2011) *Male radosti subote*, Beograd: Samizdat B92, str. 152.

18 Извор: <http://www.alexandermccallsmith.co.uk/books/the-sunday-philosophy-club/>

19 Изабел свесно избегава „политички коректан” термин ‘партнер’ јер је превише подсећа на пословни аранжман.

пријатног гласа). Изабел је имућна наследница која не мора да ради за живот, докторка филозофије, главна уредница, а потом и власница академског часописа за примењену етику, алтруисткиња која никада не дозвољава да се о њеним добротворним новчаним прилозима разним организацијама и појединцима ишта у јавности зна. Али у исто време је и заљубљеница у сликарство, посебно у слике шкотских аутора, и спремна да велике суме новца (уз повремено озбиљну грижу савести) потроши на потребу да у њима ужива у миру и приватности свога дома.

Као контрапункт тој идиличној слици живота, романи укључују ликове и ситуације који уносе немир, јер своју егзистенцију, или део ње, базирају на лажима, преварама и потреби да науде другима. Ипак, верне читатељке и читаоци који овог аутора прате из романа у роман сасвим безбедно улазе у сваку нову књигу, потпуно сигурни да се ништа превише ружно неће десити, да ће правда победити, неки од идентификованих злочинаца оправдани а други достојно кажњени, а да ће остале странице романа бити испуњене дивним описима Единбурга, асоцијацијама на поезију Њ. Х. Ауден-а, песника 20. века који је, по тумачењу самог Мекол Смита и њему променио живот²⁰, нежним, пажљиво бираним речима у комуникацији између Изабел и Џејмија и обожавањем њиховог маленог, срећног сина.

Звучи нереално? И јесте нереално. Сам Мекол Смит у већ поменутом интервјуу каже: „Мислим да је важно бити оптимистичан. Немам времена за нихилистичку, одричућу филозофију живота. Не видим зашто би неко морао да пролази кроз живот у коме је све мрачно и у коме нема никаквих могућности излаза. Мислим да је важно веровати да свако може да учини пуно са својим животом; да свако може да у њему пронађе задовољство. Тако да претпостављам да сам ја помало утопијски романописац. Не пишем социјално реалне романе, не занима ме да увек описујем ствари онаквима какве заправо јесу; напротив, промишљам ствари какве би могле бити”^{21, 22}. Враћајући се на основну тезу овог текста из уводног одељка, можемо закључити да Александар Мекол

20 McCall, S. A. (2013) *What W. H. Auden can do for you*, Princeton: Princeton University Press.

21 “I think it is important to be optimistic. I don’t really have much time for a nihilistic, denying philosophy of life. I don’t see why one should go through life feeling that all is bleakness and that there are no possibilities. I think that it is important to believe that one can make a lot of life; that one can get a certain satisfaction from life. So I suppose I am a bit of a utopian novelist. I am not a social realist novelist, I am not really concerned with describing things always as they are; rather I look at how they might be.”

22 Мекве, П. нав. дело, стр. 183.

Смит пише са циљем да своју читалачку публику растере-ти мрачне стране живота формирајући наративни контекст у коме је време увек сунчано, а срећа и спокој награда су за свако успешно превазиђено искушење. Да ли цитат о његовој оптимистичној филозофији можемо да схватимо као Мекол Смитов покушај да својим романима свету понуди један алтернативни когнитивни културни модел, једно специфично посматрање и тумачење света, које, провучено кроз призму когнитивносоциolingвистичке анализе, поседује снажну директивну снагу,²³ односно не тежи да нас једноставно опусте и забави, већ и подучи томе како треба да се понашамо, како треба да тежимо моралности и етичности у сопственим животима? Одговор на то питање, ће, наравно остати непознат до краја овог текста. Социolingвистика налаже да тумачења не можемо нудити на основу хипотетичних постулата, већ искључиво кроз анализу ставова, реакција и когниције жена и мушкараца које представљају нашу циљну говорну заједницу, односно читалачку публику која прати романи о Изабел Далхауси. Ипак, полазећи од идеје да језик, дискурс, и коначно, наратив, па тако и романескни наратив, представљају један од кључних механизма „за формирање, организацију, преношење, легитимизацију и употребу знања, са једне стране, и друштвене праксе, са друге стране”²⁴, ја ћу у наставку овог текста понудити једну когнитивно-критичку социolingвистичку интерпретацију те интеракције. На примеру само једног у низу романа о еднбуршкој филозофкињи-детективки, *Мале радости суботе*, који, како сам већ навела, за фабуларну окосницу има лаж и превару у сфери медицинских истраживања и моралних дилема које та лаж и превара стављају пред главну јунакињу и пред читалачку публику, која у овим романима ужива²⁵.

23 D’Andrade, R. G. (1984) Cultural meaning systems, in: *Culture Theory: Essays in Mind, Self and Emotion*, Shweder, R. and LeVine, R. (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, p. 23-44.

24 Filipović, J. (2009) *Moć reči: ogledi iz kritičke sociolingvistike*, Beograd: Zadužbina Andrejević, str. 114.

25 Сматрам да је важно истаћи да овако идеализовани свет романа о детективкама Мадам Рамотсве и Изабел Делхауси нису широм света и у свим сферама како књижевне критике, тако и читалачке публике у потпуности позитивно оцењени. Емиг (Emig, R. (2009) *Reverse translation – perverse translation? The strategies of Alexander McCall*, p. 123), на пример, сматра да романи о детективки из Боцване представљају једну врсту постколонијалне хегемонијске доминације: “Although we are invited into the tales, we as readers might be fools deserving pity rather than enlightened subjects in command of “normalized” knowledges and disciplinary powers. This applies to the writer, too: Mma Ramotswe’s laconic comment on infatuated Europeans and Americans, “They grew to love Africa and they stayed, sometimes until they died”, clearly also metaphorically applies to McCall Smith himself. It might equally well apply to readers and scholars of postco-

Наративна мрежа Малих радости суботом

Неко би се могао запитати чему тако детаљан и обиман опис списатељског опуса Александра Мекол Смита као увод у тему о когнитивној снази директивног модела и концепта лажи и преваре у једном од његових романа. Управо зато што све горе наведено представља делове наративне мреже који роман смештају у реални животни контекст многих, како аутора, издавачких кућа и преводиоца, односно, у нашем случају преводитељке, тако и читатељки и читалаца широм света.

Теоријски оквир наративне мреже претпоставља да анализа наратива треба да представи сам феномен обрађен у наративу, а не апстрактну, из контекста изоловану интерпретацију истога; да мора да у обзир узме различите аспекте феномена, са посебним обраћањем пажње на контрадикције, супротности и недоумице; да у тумачење наратива мора да укључи непосредни контекст његовог стварања, контекст у коме се конзумира, као и комплексну мрежу паралелних радњи, елемената и учесника; и коначно, да се вредновање и валоризација наратива може извршити само у спрези са свим горе поменутиим факторима²⁶.

У наставку овог одељка желим да покажем да конкретан наратив којим се бавим, детективски роман *Мале радости суботом*, не можемо посматрати као изоловани артефакт и бавити се искључиво његовим естетским, литерарним, вредностима. Он је производ сложене мреже активности базиране на једној теми, представљене одређеним граматичким, стилским и семантичким средствима, који поред естетске претендује да има јасну социјалну и образовну (ако не и морализаторску) функцију, дискурзивно експлицирану у самом тексту. Читајући роман и сами постајемо део наративне мреже која од нас захтева реакцију, или акцију у зависности од тога колико текст повезујемо са питањима од ширег друштвеног значаја или сопственим животним околностима.

lonial literature.” На сајту једне читалачке групе из Немачке, чланице и чланови групе *Berlin intercultural reading groups* у својим коментарима наводе да главна јунакиња живи у земљи из маште (*fantasy land*) у коме беба увек спава целе ноћи, у коме Изабел има помоћ љубавника/муџа и кућну помоћницу што јој омогућава да у потпуности располаже својим временом, бесплатно уређује часопис, иде на концерте и решава загонетке и моралне проблеме других. Фрустрацију неким од њих изазива тај увид у савршен живот, савшено богате и савршено моралне жене, док другима то доноси спокој и отвара им лични простор за промишљање сопствених одлука и етичких дилема (<https://readinggroupberlin.files.wordpress.com/2011/07/2010-3b-comfortsofamuddysaturday.pdf>).

26 Хименес, Ј. нав. дело, стр. 208.

Започећу кратким сижеом романа, преузетим са задње корице енглеског издања овог романа: „Када случајан разговор привуче докторку Изабел Далхауси случају лекара чија је каријера уништена, она не може да остане равнодушна пред осећајем да је правда заказала. Јер Изабелина етика није теоријске природе, она се односи на сва питања живота и смрти. (...) Док хода изазовном стазом између поверења и кривице, алтруизма и непозваног мешања у туђе ствари, Изабел успева да из вида не изгуби мала, али загарантована породична и филозофска задовољства, и пријатну интиму суботњег јутра”^{27,28}

Детективски део романа описује позив за помоћ који Изабел добија од супруге лекара, Маркуса Монкрифа, оптуженог за лажирање и објављивање у академском часопису података о употреби новог антибиотика који је проузроковао смрт три пацијента у кратком временском периоду. Прогоњен у дневној штампи, прекорен од стране шкотске лекарске коморе и отпуштен из болнице у којој је радио, др Монкриф време проводи затворен у кући у клиничкој депресији у коју га је увела грижа савести. То су све закључци које на основу сопствених опсервација доноси наша главна јунакиња. Она уз то, после детаљне анализе података који су јој на располагању и интервуја са учесницима у афери, самоуверено закључује да је доктор потпуно невин, жртва озбиљне преваре иза које стоји фармацеутска кућа која је лек произвела. Расплет је крајње неочекиван. Др Монкриф је заправо крив за оно што је урадио; он је заиста фалсификовао податке како би обезбедио даљу дистрибуцију лека у чију је ефикасност био потпуно уверен, а све са жељом да спасе што више људских живота. Изабел, у први мах шокирана, схвата његову инхерентно хуману мотивацију, узима правду у своје руке, одлучује да је већ довољно кажњен, те му предлаже да наставак живота посвети „покори” помажући другима у неком другом делу света где нико неће бити упознат са тим мрачним детаљем из његове професионалне биографије. При томе сама себи и Џејмију признаје да није баш успешно њушкало, али је он уверава да упркос свему она увек долази до истине.

27 “When a chance conversation draws Isabel Dalhousie into the case of a doctor whose career has been ruined, she cannot ignore what may be miscarriage of justice. Because for Isabel ethics are not theoretical at all, but they are a matter of life and death. *While threading a difficult path between trust and guiltibility, altruism and interference, Isabel keeps in her sights the small but certain comforts of family, philosophy and a fine Saturday morning.*”

28 McCall, S. A. (2008) *The Comforts of Saturdays*, London: Abacus/Little, Brown Group.

У самом тексту романа, питања морала, етике, лажи, преваре, опроштаја и личних интерпретација поступака других представљају један од кључних тематских елемената. Изабел Далхоуси сваку своју процену, сваки аспект односа са другим особама са којима ступа у контакт, сваки сопствени и поступак других провлачи кроз густо ткану мрежу морално-филозофског промишљања. „(...) зашто нас заправо лажи повређују? Понекад нас, наравно, повреде зато што смо поступили у складу са њима и испоставило се да је то било на нашу штету. (...) Али шта је са другим лажима – лажима које нас не морају нужно навести да поступамо на сопствену штету нити ће нам ишта одузети него ће нас само довести у заблуду? (...) Све је то због поверења, закључи она. (...) Али, потом је закључила да то нема никакве везе с поверењем или поносом. Повезано је, заправо, с моралном вредношћу ствари онаквих какве заиста јесу. Истина је уграђена у свет; закони физике заснивају се на њој; истина чини свет. А ако лажемо у вези са нечим, реметимо, дестабилизујемо ту суштинску истину; лаж је погрешна напросто зато што је нешто што није.”²⁹

Упркос томе, суочена са лажима др Монкрифа, Изабел одлучује да неистина и превара које на њима почивају, почињени од стране високо моралне особе чији узвишена хуманост превазилазе границе академске етике савременог света, заслужују опрост, макар њен лични. Пошто саслуша његово признање, Изабел одлучује да га не пријави медицинским властима и нуди му излаз, морално умирујући, лично испуљујући, „покору”, како она сама каже, наглашавајући при томе да циљано користи ту старинску реч како би нас све подсетила да казна није једина адекватна последица греха. „Покора долази у различитим облицима – не мора то бити само осрамоћење преступника. Испаштати можете и чинећи добро другима.”³⁰

Као што сам у уводном делу овог текста већ напоменула, сиже романа *Мале радости суботе* нашао се и на страницама колумне уредника Америчког часописа за спортску медицину из 2010. године, који га користи као повод за научну расправу о лаковерности и чак немару главних и одговорних уредника академских часописа. Рајдер³¹ говори о сопственом бесу и презиру према лику лекара из романа, јер лаж и превара за коју главна јунакиња верује да су морално

29 Mekol S. A. (2011) *Male radosti subote*, Beograd: Samizdat B92, str. 130-131.

30 Mekol S. A. (2011) *Male radosti subote*, Beograd: Samizdat B92, str. 201.

31 Рајдер, Б. нав. дело, стр. 446.

оправдани у „реалном свету могу беспотребно довести до успоравања напретка медицинске науке, губитку драгоцених истраживачких ресурса, или чак излагању пацијената бескорисним или опасним третманима”³².

Покушајмо сада да роман сагледамо из перспективе наративне мреже како бисмо можда успели да „помиримо” већ сасвим јасно постављена супротстављена тумачења основне идеје, односно директивне снаге, овог текста.

Један од централних елемената наше наративне мреже свакако представља сам текст аутора високо образованог, са академским и професионалним искуством у области медицинске етике и са експлицитно израженом потребом да својим књижевним делима шета „сунчаном страном улице”. Када кажем текст, мислим на све детективске романи о Изабел Делхоуси (или чак и оне из серијала о Мадам Рамоцве), јер је немогуће сагледати свеукупност и вишеструкост значења једног романа без бар површног увида у остале, што сам покушала да покажем мало опширнијим уводом и описом књижевног опуса Александра Мекол Смита.

Други елемент наративне мреже је сам стваралачки и друштвено ангажовани став Александра Мекол Смита. Он у својим романима главну јунакињу и њено кретање кроз наратив користи као дискурзивни простор у коме формира и образлаже сопствене ставове, филозофске и етичке принципе, као што смо већ видели, потпуно свестан чињенице да његови текстови не осликавају реални свет практично ниједне жене коју можемо да упознамо у стварном животу.

Али су зато друштвена питања која промишља њеним гласом питања која нас се свих дотичу: богатство и привилегије које оно доноси, образовање као предуслов за морално делање, емпатија као основно начело међуљудских односа, општа и вечита питања правде и неправде, добра и зла, али и подсећање да је живот леп, да се састоји од ситних радости које се не могу нити купити нити преваром освојити. Та општа друштвена питања представљају други низ централних или кључних елемената наративне мреже и најуже су повезани са потенцијалном директивном снагом овог наратива. Сам аутор (како у тексту романа, тако и у интервјуима које даје) истиче да је морално образовање један од циљева књижевног стваралаштва.

32 “In real life, such behavior may needlessly retard the progress of medical science, lead to the waste of precious research resources, or even cause patients to be subjected to useless or harmful treatments.”

Трећу групу „чворова” у наративној мрежи представља комерцијално-маркетиншки сектор издавачке (и преводилачке) индустрије на глобалном и локалном нивоу који одлучује који ће и какви романи бити писани и продавани (подсетићу вас на изјаву Александра Мекол Смита из 2004. године о томе да је после тек једне објављене књиге из серијала о Изабел Делхоуси већ имао „наручена” још три наставка, а да су нашој читалачкој публици сви његови романи из два детективска серијала, *Недељни филозофски клуб* и *Прва женска детективска агенција* веома брзо по објављивању на енглеском постајали доступни у преводу на српски језик). Одлуке издавача, издавачких кућа, спремност да се откупе ауторска права на преводе широм света предуслов су за формирање глобалних, или боље речено глокалних, „чворова” у наративној мрежи. Глокалних, јер сасвим сигурно пролазећи кроз текст поредимо, контрастирамо сопствену стварност са фабулом романа, и тражимо сопствена смислена значења веродостојна у нашим локалним друштвено-политичким и културним контекстима. Конкретно, на који начин српска читалачка публика може да се приближи проблему финансијске добити великих фармацеутских кућа и протокола за укључивање лекова на тржиште? Како се питање академског морала и лекарске етике тумачи у нашој средини? То су свакако теме које су често присутне у јавном дискурсу српских медија. Наравно, на ова питања би се могло одговорити тек уз помоћ једног добро утемељеног емпиријског истраживања базираног на концептима критичке социоллингвистике и критичке анализе дискурса које би покушало да повеже имплицитне поруке медијског наратива са личним ставовима и колективним идеологијама оног дела наше јавности која представља читалачку публику романа Мекол Смита, али то би била тема једног сасвим другачијег рада.

И коначно, свако од нас ко прочита ову књигу, постаје део наративне мреже којој доприноси сопственим тумачењем и вредновањем, прихватајући у потпуности, са резервом или одбијајући морализаторско-образовни оквир који нам аутор нуди као рецепт за срећнији живот. Неки од нас то чине у приватности сопствених мисли, у оквиру читалачких кругова (попут онога из Немачке)³³, или расправа у личном окружењу, док други то чине јавно, објављујући своје вредновање романа на страницама академских часописа, као, на пример, Рајдер³⁴, или, коначно, као ја у овом тексту.

33 Хименес, Ј. нав. дело, стр. 208.

34 Рајдер, Б. нав. дело.

И која је моја улога у тој наративној мрежи, запитаћете се? Пре свега лична, у којој себи дозвољавам да се, бар у овом роману и у случају др Монкрифа не сложим са Изабел и њеном, по мом мишљењу прелако донесеном одлуком да му опрости лаж и превару. Вероватно управо зато што и сама поседујем академску „предрасуду” сматрам да је недопустиво лична уверења, ма како морална и алтруистичка била, ставити испред веродостојности и валидности научних доказа. Али да исто тако себи дозвољавам да јавно признам да уживам у читању ових романа, да се радујем одласку у кревет са књигом у руци потпуно сигурна да ћу заспати уљуљкана и ушушкана људском топлином, лепотом уметничких дела и летњим мирисима баште викторијанске куће у којој Изабел Делхоуси живи. Ипак, моја улога у мрежи је и јавна. О романима Александра Мекол Смита из трећег серијала о улици Скотланд бр. 44 (*the 44 Scotland Street series*) већ одавно говорим својим студенткињама и студентима када на предмету Квалитативна истраживања у лингвистици који предајем на Филолошком факултету Универзитета у Београду на духовит начин желим да прикажем све изазове етнографског теренског рада у 21. веку, користећи за то необичне доживљаје из удаљених делова света антрополошкиње Доменике Мекдоналд која је једна од протагонисткиња ових духовитих и љупких вињета о становницима зграде бр. 44 у улици Скотланд у Единбургу. Наравно, писање овог текста, отворило ми је и нове углове тумачења серијала детективских романа чијим се новим наставцима увек радујем, те ће свакако и овде изнесени увиди наћи места у мојој предавачкој пракси.

Како нам, дакле, концепт наративне мреже помаже да боље разумемо различите аспекте текста са којим комуницирамо, романа *Мале радости суботе*? Пре свега, анализа самог текста даје нам увид у ставове аутора према вредности и функцији уметничког дела које треба да нас оплемени, помогне нам да будемо боље особе, укаже нам на разлику између добра и зла, али и понуди релативне критеријуме за процену тежине нечијег преступа и подсети нас да је опроштај један од начина да на туђу лаж и превару реагујемо. Уз то, текст обилује другим друштвено ангажованим порукама и промишљањима, као што су афирмација људске равноправности (Изабелин однос према својој кућној помоћници и младом продавцу у радњи своје братанице), женска права и феминистичко поимање света³⁵; ту је и отворена идентификација

35 „(...) не жели да постане једна од феминисткиња међу филозофима; идеолога, помисли она, при том још и бучних. А ипак, ипак...Ту су, на пример, Кристофер Дов и његов пријатељ, професор Латис. Да ли им је

са националним вредностима Шкотске и Шкотланђана, сликарством, народном поезијом, традицијом кроз коју аутор покушава да размотри питање смисла и суштине људског бивствовања у заједници, сугеришући да нам дијахронијски континуитет и припадност културном колективу пружају “уземљење” и нуде оријентире у поимању сопственог смисла живота. Даље, аутор у својим обраћањима јавности кроз интервјуе своје личне ставове потврђује и поткрепљује горе описано тумачење потенцијалне директивне снаге сопствених романа. Исто тако, немогуће је читати Мекол Смита “на прескок”, одабрати само један роман из серијала и при томе добити комплетну слику о томе шта је потенцијална суштина њихове наративне снаге и привлачности.

Са друге стране, имамо јасно издиференцирана тумачења различитих читалачких публика. Немачки интернет читалачки клуб³⁶ у примарни фокус својих промишљања о тексту ставља аспекте романа који немају директне везе са детективском причом и етичким порукама и усмерава се на шематизоване, идеализоване околности и ликове који су присутни о свим романима о Изабел Далхоуси (савршена слика мајке и љубавнице, привилегована друштвена позиција главне јунакиње, лепота Едимбурга, идила породичног живота...). Детективска прича, професионални изазови Изабел као уреднице Часописа за примењену етику и остали наративни сегменти романа смештени су у други план, а коначни закључак је да се роман препоручује, као “лако, иако добро осмишљено штиво, које више него на традиционални трилер личи на модерну моралну бајку”³⁷. Рајдер³⁸, пак, пише за уску, високо стручну, научну читалачку публику и искључиво се усмерава на концепт академске лажи и преваре и последице које оне могу да изазову, те прозива аутора као неодговорног и површног у својој ‘етичкој великодушности’ према аморалном лекару. Коначно, мој доживљај овог романа је ‘негде између’ лакоће и пријатности читања и поједностављене моралности наратива.

икад пало на памет да је њихов поглед на свет особено мушки, а не неутралан? Обојица су се понашали према њој снисходљиво, онако како према мушкарцу никад не би; неопходна им је добра лекција. Неопходан им је феминизам.” (Mekol, S. A. (2011) *Male radosti subote*, Beograd: Samizdat B92, str. 141).

36 Хименес, Ј. нав. дело, стр. 208.

37 “recommended as a light thoughtful read. Not a conventional thriller – more a modern ethical fairy tale.” <https://readinggroupberlin.files.wordpress.com/2011/07/2010-3b-comfortsofamuddysaturday.pdf>

38 Рајдер, Б. нав. дело.

На основу свега до сада изнесеног, закључујем да је сам чин читања заправо један од кључних „чворова” у наративној мрежи, како овог, тако и било ког другог писаног текста. Чин читања као лични, али и друштвени процес, временски и просторно омеђен, који директно зависи од локалног контекста, друштвених образаца и контекста у којима се са текстом општи. Рецимо, приликом првог читања романа, и ја сам се усмерила на личне аспекте животне приче главне јунакиње, а тек ме је колумна уредника академског часописа за спортску медицину навела да у другом читању озбиљну пажњу посветим питањима моралних начела, лажи, преваре и опроштаја... И наравно, моја интерпретација, базирана на критичкој социолингвистичкој димензији коју сам у анализу увела такође је један од елемената, односно “чворова” наративне мреже у чијем су средишту *Мале радости суботе*.

Уместо закључка:

директивна снага наративне мреже

У овој анализи се на примеру специфичног детективног романа са јасно експлицираном моралном поруком, и конкретније, на питању садржајног елемента приступа, тумачења и вредновања моралности, процене „тежине” лажи и обмане, истражују могућности социолингвистичке анализе која наратив, односно текст сагледава као комплексну мрежу фактора и елемената у континуираној и комплексној интеракцији, на индивидуалном и колективном, локалном и глобалном, односно глокалном плану. Јер текст никада није „изолирана дискурзивна реализација”^{39, 40} настала у друштвеном вакууму. У анализи представљеној у овом раду нуди се критички социолингвистички увид који се не своди на традиционалну микро-социолингвистичку функционалну анализу лингвистичких форми и структура, већ се базира на холистичком проматрању наративне мреже текста која укључује свестан и/или несвестан одабир дискурзивних средстава укључених у процес његовог настанка; глобалну популаризацију одређених книжевних жанрова и аутора, комерцијално-пропагандне поруке издавачких кућа које за широку, вишејезичну, глокалну, читалачку публику доносе одлуке о томе шта ће читати; историјски тренутак у коме текст настаје и у коме се дистрибуира. Коначно, сам чин читања, просторно, временски, социокултурно, политички, епистемолошки, идеолошки и на много других начина омеђен и условљен, одређује тумачење потенцијалних значења текста. Значења се у том смислу не могу предвидети

39 “isolated discursive realizations”

40 Хименес, Ј. нав. дело, стр. 213.

нити ограничити, она се изнедревају кроз процес анализе чији методолошки поступци могу на први поглед изгледати контрадикторно, неадекватно или потпуно неконзистентно. У нашем случају, *Мале радости суботе*, изворно идентификован као атипичан детективски роман и његов филозофско-моралистички приступ лажи и академској превари који чини окосницу оног дела фабуле који се третира као крими-прича, заправо могу много дубље и веродостојније да се тумаче и разумеју уколико у обзир узмемо читав низ пратећих текстова и активности:

1. Осталих романа истог аутора;
2. Низа интервјуа са аутором, његове званичне веб странице, као и рецензија и маркетиншких порука издавачких кућа (које су, важно је истаћи, сви били у електронском формату, односно сви су јавно доступни на Интернету, како на енглеском, тако и на српском језику, што нас наводи на значај и улогу информационих технологија као још једног релевантног „чвора” у наративној мрежи било ког текста, а што је, опет, тема за један нови рад);
3. Друштвеног проблема академске одговорности и морала, лажи и преваре, као и других ширих друштвених питања којима се роман бави;
4. Дискурса различитих група читалачке публике у различитим деловима света која своја тумачења формира и контекстуализује у вези са ширим друштвеним збивањима и/или са сопственим искуствима и животним околностима;
5. Чина читања као високо контекстуализованог делања током кога се смисао и значење текста сваки пут изнова изнедрева у интеракцији између читатељке/читаоца са осталим елементима наративне мреже.

Спектар значења овог конкретног наратива: моралност, етика, лаж, превара, опрост, љубав према мушкарцу, љубав према сину, значај националне традиције за промишљање суштине сопственог бивствовања и континуитета културних заједница, улога уметности у развијању друштвено прихватљивих образаца понашања, као и естетски доживљај који у нама буде циљано идилични описи Единбурга у коме влада увек лепо време вечитог лета (упркос свима познатом ноторно лошем времену у том делу Европе), представља варијабилне, релативне аспекте наративне конструкције. Варијабилне и релативне јер њихова хијерархизација, прихватање и вредновање (или неприхватање/неодобравање и/или негирање) стоје у директној дијалошкој вези са горе наведеним „чворовима” у сложеној наративној мрежи која

нас води изван граница самог текста као језичког, структуралног, лексичког и семантичког артефакта и позива нас да „истражимо вишеслојност историјских, политичких, и институционализованих снага (укључујући вредности, интересне сфере и уверења)”⁴¹ у циљу појашњења макро-социокултурних фактора који су оперативни у производњи сваког наратива, текста, дискурса, па и романа.

ЛИТЕРАТУРА:

- Bearman, P. S. and Stovel, K. (2000) Becoming a Nazi: a model for narrative networks, *Poetics*, No. 27, p. 69-90.
- Bennett, J. M. (1983) The Detective Fiction of Poe and Borges, *Comparative Literature* No. 35 (3), p. 262-275.
- Berlin intercultural reading groups, Jan Bild. The Comforts of a Muddy Saturday by Alexander McCall Smith <https://readinggroupberlin.files.wordpress.com/2011/07/2010-3b-comfortsofamuddysaturday.pdf> (strani pristupljeno 14. 03. 2016.)
- D’Andrade, R. G. (1984) Cultural meaning systems, in: *Culture Theory: Essays in Mind, Self and Emotion*, Shweder, R. and LeVine, R. (eds.), Cambridge: Cambridge University Press, p. 23-44.
- Emig, R. (2009) Reverse translation – perverse translation? The strategies of Alexander McCall Smith’s *The No. 1. Ladies’ detective agency novels*, *Brno Studies in English*, No. 35 (1), p. 115-124.
- Filipović, J. (2009) *Moć reči: ogledi iz kritičke sociolingvistike*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Gimenez, J. (2010) Narrative analysis in linguistic research, *Research Methods in Linguistics*, UK: London, Continuum, pp. 198-215.
- Mekgwe, P. (2006) All that is fine in the human condition: Crafting words, creating Ma-Ramotswe, *Research in African Literature*, No. 37 (2), p. 176-187.
- McCall, S. A. (2008) *The Comforts of Saturdays*, London: Abacus/Little, Brown Group.
- McCall, S. A. (2013) *What W. H. Auden can do for you*, Princeton: Princeton University Press.
- Mekol, S. A. (2011) *Male radosti subote*, Beograd: Samizdat B92.
- Mekol, S. A. (2015) *Nesvakidašnja lepota oblaka*, Beograd: Samizdat, B92.
- Plain, G. (2008) From ‘The Purest Literature We Have’ to ‘A Spirit Grown Corrupt’: Embracing Contamination in Twentieth-Century Crime Fiction, Critical Survey, *Contemporary Fiction*, 20(1), p. 3-16.

41 Исто, стр. 207.

Redmond, R. S. (2014) *The femme fatale in "postfeminist" hard-boiled detective fiction: redundant or re-inventing herself?* Ph.D. Thesis, Massey University New Zealand.

Reider, B. (2010) Fabrication, falsification et al., *The American Journal of Sports Medicine* No. 38.

Jelena Filipović
University in Belgrade, Faculty of Philology

LIE, DECEPTION, PHILOSOPHY OF ETHICS AND
THE NARRATIVE NETWORK OF *THE COMFORTS OF
SATURDAYS* BY ALEXANDER MCCALL SMITH

Abstract

From an angle of critical sociolinguistic analysis, a methodology of narrative networks is applied in order to argue for a relative interpretation of the narrative in a piece of detective fiction, *The Comforts of Saturdays* by Alexander McCall Smith. Some of the central narrative themes of the novel, lie and deception, forgiveness and penance, are interpreted within the theoretical and methodological framework which postulates that a text cannot be understood in isolation, in a social vacuum. The concept of narrative network, in which the text itself is but a single "knot" while the rest of the network is made up of a wide range of socio-historical factors, accompanying texts (interviews with the author, publisher advertisements, etc.), attitudes and interpretations of different types of reading audiences as well as the act of reading itself, allows us to better understand the relative and variable meanings of the plot and the moral directive force it proposes, opening up new spaces for a more complex, multi-layered understanding of the narrative fabric in its entirety.

Key words: *philosophy of ethics, lie, forgiveness, The Comfort of Saturdays, Alexander McCall Smith, critical sociolinguistics, narrative network*